

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/48/149-153>

Əfsanə Abdullayeva

Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti
magistrant

<https://orcid.org/0009-0009-3447-4021>
efsaneabdullayeva572@gmail.com

Sığorta şirkətlərinin portfelinin strukturunun təhlili və qiymətləndirilməsi

Xülasə

Məqalədə sığorta şirkətlərinin portfelinin strukturunun əvvəlcə ümumi təhlili, sonra isə sığorta şirkətlərinin ayrı-ayrılıqda təhlili aparılaraq onların müqayisələrindən yekun nəticələr çıxarılmışdır. Tədqiqat prosesində sığorta portfelinin tərkib elementləri, risklərin bölüşdürülməsi, portfelin diverfikasiyası, risk səviyyələrinə uyğun portfelin formaları, sığorta portfelinin maliyyə dayanıqlığı və ödəmə qabiliyyətinə təsiri istiqamətlərində təhlillər aparılmışdır. Bu zaman beynəlxalq təcrübələrlə yanaşı, praktiki tövsiyələrdən də istifadə olunmuşdur. Portfelin effektiv şəkildə idarə olunması, optimallaşdırılması məsələləri ilə bağlı istiqamətlər verilmişdir. Tədqiqat nəticəsində aydın olmuşdur ki, maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətini gücləndirmək baxımından sığorta portfelinin strukturunun düzgün formalaşdırılması mühüm məsələ olub, sığorta bazarının inkişafına təkan verə bilər.

Açar sözlər: *sığorta portfeli, maliyyə dayanıqlığı, ödəmə qabiliyyəti, risk səviyyələri, beynəlxalq təcrübə, portfelin diverfikasiyası*

Afsana Abdullayeva

Azerbaijan Tourism and Management University
Master student

<https://orcid.org/0009-0009-3447-4021>
efsaneabdullayeva572@gmail.com

Analysis and Assessment of the Structure of the Portfolio of Insurance Companies

Abstract

The article first conducted a general analysis of the structure of the portfolio of insurance companies and then conducted a separate analysis of insurance companies and made final conclusions from their comparisons. In the course of the research, the analysis was carried out in the directions of the constituent elements of the insurance portfolio, risk distribution, portfolio divergence, portfolio forms corresponding to risk levels, the impact of the insurance portfolio on financial stability and solvency. In addition to international experience, practical recommendations were also used in my article. Directions on the issues of effective management and optimization of the portfolio are given. As a result of the study, it became clear that the correct formation of the structure of the insurance portfolio in terms of strengthening financial stability and solvency is an important issue and can stimulate the development of the insurance market.

Keywords: *insurance portfolio, financial stability, solvency, risk levels, international experience, portfolio divergence*

Giriş

Sığorta portfeli anlayışına sığorta çantası kimi də rast gələ bilərik. Sığorta portfeli müxtəlif sığorta şirkətlərinin ümumi fəaliyyətini ifadə edən sığorta məbləğlərinin məcmusudur.

Bundan əlavə, sığorta portfeli bir növ sığorta olunmuş obyektlərin sayına əsasən sığorta məbləğlərinin ölçüsünü müəyyənləşdirir. Bəzən isə sığorta portfeli anlayışına qazanılan sığorta mükafatının həcmi kimi də rast gələ bilərik. Bu anlayış sığorta sövdələşmələri ilə xarakterizə olunan şirkətlərin fəaliyyətinin ümumi həcmi müəyyənləşdirilməsini ifadə edir. Portfelin maliyyə sabitliyinə təsir edən amilləri diverifikasiya, risklərin qiymətləndirilməsi, idarə olunması, təkrarsığorta aiddir. Sığorta çantasının dayanıqlığı və etibarlılığını təmin etmək mühüm məsələlərdən biridir. Bunları həyata keçirmək üçün nizamnamə kapitalını qoruyub saxlamaq, maksimal gəliri təmin etmək, maliyyə sabitliyini təmin etmək, riski minimumlaşdırmaq vacib məqamlardandır. Sığorta çantasında risk, gəlir səviyyələrini qiymətləndirərkən kombinəlanmış üsul, klassik üsul, ixtisaslaşmış üsullardan istifadə olunur. Riskin səviyyəsinə uyğun olaraq anderrayter sığorta portfeli seçir. Bu risk səviyyələrinə yüksək səviyyəli risk, yüksək olmayan risk, aşağı səviyyəli risk aiddir (Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, 2015–2024).

Sığorta portfelini formalaşdırarkən diqqət yetirilməli olan vacib məqamlar vardır. (Əliyev, 2010, s. 96-97).

- ❖ Sabit gəlir əldə etmək məqsədilə həyata keçirilən fəaliyyət
- ❖ İnvestisiyaların təhlükəsizliyinin müəyyənləşdirilməsi
- ❖ Likvidliyi yüksək olan yatırımların təmin edilməsi
- ❖ Düzgün sığorta taktikalarının seçilməsi

Düzgün seçilən sığorta taktikaları riskləri nəzərə alır, proqnozlaşdırır. Bunlar anderrayter qabiliyyəti ilə təyin olunur. Anderrayter riski qiymətləndirərək onları təsnif edir və sığorta portfelinin formalaşmasında çox mühüm rol oynayır. O, həmçinin sığorta müqaviləsinin şərtlərini müəyyən edən subyekt kimi çıxış edir.

Anderrayter sığorta portfelini formalaşdırarkən aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir

- Sığortalanan obyektlə bağlı riskləri təsnif edir
- Risk səviyyəsini müəyyənləşdirir
- Sığorta müqaviləsinin şərtlərini düzgün şəkildə sığortalıya izah edir
- Tarif dərəcələrini müəyyənləşdirir
- Sığorta və təkrarsığorta portfelini hazırlayır

Bunlarla yanaşı anderrayter maliyyə itkilərini kompensasiya etmək və tənzimləmək təcrübəsinə də malik olmalıdır (Əliyev, 2010, s. 120).

Tədqiqat

Sığorta portfelinin müxtəlif modelləri, növləri vardır. Hansı ki bunlar sığorta portfelinin maliyyə sabitliyində rolunu təyin edir. Bu modelə konseptual modeli misal göstərə bilərik. Bu modeldə sığorta bazarındakı bütün iştirakçılar iştirak edərək bir-birilə əlaqələr qururlar. İştirakçılar dedikdə buraya sığortaçıları, sığortalıları, sığorta agentləri və brokerləri nəzərdə tutulur. İndi isə bu modelin tərkibinə daxil olan elementlərə nəzər salaq (Əliyev, 2019).

- Sığorta obyektləri
- Sığorta hadisəsi
- Sığorta ödənişləri və sığorta tarifləri

Sığorta portfelinin riyazi modelinə görə burada investisiya yaxud həyat sığortasının eynicinsli riskləri ifadə olunur. Buna uyğun olaraq da sığorta çantasının strukturunda şəxsi, əmlak və digər risk növlərindən də istifadə olunur. Universal risklər portfeli sığorta portfelində 60% təşkil edir. Bu risklər aşağıdakı formada təsnifləşdirilir (Rejda, 2014, s. 78-83).

- ✓ əmlak sığortası riskləri 35%
- ✓ Şəxsi sığorta riskləri 25%
- ✓ Bədbəxt hadisələrə qarşı risklər 5%

Universal risklər portfelinin əsas məqsədi aşağı dərəcəli risklərə maliyyə sabitliyinin təmin edilməsidir. Bu məqsəd isə maliyyə elementləri olan tarif siyasəti, təkrarsığortaçıların payı üzrə olan digər elementlər və s həyata keçirilir (Hüseynov).

Digər sığorta portfeli modeli isə spesifik risklər portfelidir. Adından da aşkardır ki, bu portfel spesifik riskləri idarə edir və yüksək gəliri təmin edir. Bu portfel ümumi portfelin 40%-ni təşkil edir. Aşağıdakı risk növlərindən ibarətdir.

- Yüklərin 6%-dək sığortası
- Nəqliyyat vasitələri sahiblərinin 20-dək sığortası
- Dəniz sığortası 8%

Sonuncu sığorta portfelı modeli isə kombinə edilmiş risk portfelıdır. Bu portfel isə digər portfellərdən fərqli olaraq bütün elementləri özündə birləşdirir, orta dərəcəli risklərə orta gəlirliyi təmin edərək maliyyə sabitliyi yaratmış olur (Rejda, 2014, s. 85-90).

Sığorta çantasında risk, gəlir səviyyələrini qiymətləndirərkən aşağıda qeyd etdiyimiz üsullardan istifadə olunur: (Əliyev, 2010, s. 118-122).

1. Kombinəlanmış üsul-ənənəvi sığorta məhsullarının qarşılıqlı əlaqəsini özündə ehtiva edir.
2. Klassik üsul-Ənənəvi sığorta məhsullarının müxtəlif çeşidlərinə istinad edilməsi
3. İxtisaslaşmış üsul-Yəni sığorta məhsulları çeşidinin tətbiq olunması

Sığortaçı sığorta portfelı yaradarkən aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirməlidir.

- ❖ Portfelinin strukturunun müəyyənləşdirilməsi, gəlirliliyin təmin edilməsi
- ❖ Portfelin tərkibini riskə əsasən müəyyən etmək
- ❖ Risk, gəlir, xərc nisbətlərinin təyin edilməsi

İndi isə müasir sığorta portfelinin parametrlərini nəzərdən keçirək:

- Portfelin dinamikliyi
- Həcmi
- Strukturu
- Həmcinsliyi

Qeyd etdiyimiz bu elementlər sığorta müqavilələri üçün mühümdür və konseptual modelin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi çıxış edirlər.

Sığorta portfelinin düzgün formalaşdırılması hər bir sığortaçı üçün ən əsas məsələlərdən biridir. Bunun üçün onlar aşağıdakı metodlardan istifadə edirlər: (Əliyev, 2010, s. 115-118).

- Maksimum gəlir əldə etmək
- Maliyyə sabitliyinin təminatı
- Nizamnamə kapitalını qorumaq üçün həyata keçirilən tədbirlər
- Risk səviyyəsini minimumlaşdırmaq

Bütün bu metodlar effektiv idarəetmənin əsasını təşkil edir. Bunun üçün sığortaçılar 3-5 ildən bir sığorta portfelinə nəzər yetirməlidirlər.

Sığorta çantası özündə icbari, könüllü sığortanın elementlərini daşıyır. İdela sığorta portfelı məsuliyyət və şəxsi sığortanın xüsusiyyətlərini tam olaraq əhatə edir (Məmmədov, s. 97-100). İdeal sığorta portfelini formalaşdırarkən burada çevik modelə tələbat yaranır. Buna uyğun model real modeldir. Belə ki real model özündə həm aktiv, həm də passiv sığorta çantasının xüsusiyyətlərini birləşdirir. Klassik model isə özündə effektiv və orta dərəcədə effektiv modelləri birləşdirir ki buna da konservativ klassik sığorta portfelini aid edə bilərik. Konservativ portfel kiçik və sabit gəlirə uyğun gəlir və mülayim risk xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Klassik sığorta çantası isə orta dərəcəli effektiv model hesab olunur. Aktiv sığorta çantası isə az dərəcəli effektiv və ya qeyri effektiv portfelləri özündə birləşdirir və yüksək və aqressiv səviyyəli riskləri əhatə edir (Məmmədov, 2022).

Portfelin maliyyə sabitliyinə təsir edən amilləri aşağıdakı kimi belə göstərmək olar: (Hüseynov, 2019, s. 90-95).

1. Diverifikasiya—Portfelin tərkibindəki risklərin qruplara ayrılıb təsnif edilməsi potensial zərərləri minimuma endirmiş olur.
2. Risklərin qiymətləndirilməsi, idarə olunması-risklər düzgün qiymətləndirildikdə sığorta tarifləri də ona uyğun şəkildə seçilir, hadisələr zamanı yaranan ödənişlər proqnozlaşdırıla bilər və maliyyə ehtiyatlarının adekvat şəkildə formalaşdırılması təşkil olunur.
3. Təkrarsığorta-Bu halda potensial zərərlər paylanılır.
4. Aktuar hesablamalar-Aktuar hesablamalar vasitəsilə ehtiyatlar formalaşdırılır, hansı ki bu da gələcək ödənişləri təmin etmək üçün çox mühüm məsələdir.
5. Maliyyə nəzarəti və audit-Fasiləsiz olaraq aparılan maliyyə nəzarəti və audit prosesləri düzgünlüyü, şəffaflığı təmin etmiş olur.

Sığorta çantasının dayanıqlığı və etibarlılığını təmin etmək mühüm məsələlərdən biridir. Bunları həyata keçirmək üçün aşağıdakı məqamlara diqqət yetirmək vacibdir: (Məmmədov, s. 89-94).

1. Nizamnamə kapitalını qoruyub saxlamaq
2. Maksimal gəliri təmin etmək
3. Maliyyə sabitliyini təmin etmək
4. Riski minimumlaşdırmaq

Sığorta portfelini daha yaxşı izah etmək üçün bir sığorta şirkəti götürək və təhlil edək. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən şirkətlərindən biri də Azsığorta şirkətidir. 2023-cü il məlumatlarına görə, onun sığorta portfeli aşağıdakı kimidir (Kərimova, 2018).

Cədvəl 1. 2023-cü il məlumatlarına görə şirkətin sığorta portfeli.

Portfelin strukturu	Risqlərin qiymətləndirilməsi
Avtomobil sığortası (50%)	Yol qəzaları tez-tez baş verdiyindən risk yüksəkdir.
Tibbi sığorta(20%)	Tibbi xidmətlərin qiymətləri və iddiaları çoxdur, buna görə də risk yüksəkdir.
Əmlak sığortası(15%)	Yanğınlara və digər fəlakətlərə görə risklər mövcuddur.
Digər sığorta növləri (10%)	Analiz tələb edir.

Məlumdur ki, ölkəmizdə bir sıra sığorta şirkətləri mövcuddur, hans ki onlar müxtəlif istiqamətlərdə inkişaf edirlər. Gəlin həmin şirkətlərin sığorta portfellerini, maliyyə dayanıqlığını, bazarın əsas oyunçularını 2023-2024-cü illər üzrə təhlil edərək qiymətləndirək. Hazırda 20-dən çox sığorta şirkəti mövcuddur. 2023-cü il məlumatına əsasən, sığorta bazarının ümumi həcmi 1,2 milyard manatdan çoxdur. Gəlin sığorta bazarının əsas oyunçularını və maliyyə göstəricilərini nəzərdən keçirək (Mikayılova, 2020).

Cədvəl 2. Sığorta bazarının əsas oyunçuları və onların maliyyə göstəriciləri.

Sığorta şirkətləri	Bazardakı payı	Aktivlərin həcmi (mln manatla)	Gəlirlərin həcmi (mln manatla)	Ödənişlərin həcmi (mln manatla)
Paşa Sığorta	35%	400+	350+	100+
Paşa Həyat Sığorta	20%	150+	250+	80+
Atəşgah Sığorta	10%	100+	100+	40+
Atəşgah Həyat Sığorta	7%	80+	80+	30+
Xalq Sığorta	5%	60+	60+	20+
Məqa Sığorta	5%	75+	50+	15+

Qeyd edək ki, sığorta bazarının 70%-i Paşa Həyat ilə Atəşgah Həyat sığorta arasında bölüşdürülmüşdür. Sığorta şirkətləri arasında ödənişləri və iddiaları təhlil etdikdə isə görə bilərik ki, avtomobil və tibbi sığort üzrə olan iddiaların sayı yüksəkdir. Ən çox ödəniş edən sığorta şirkətləri isə Paşa Sığorta və Paşa Həyat Sığortadır. Bəzi şirkətlər vardır ki, onlarda ödəniş gecikmələri müşahidə olunur. Bunlara isə kiçik sığorta şirkətlərini misal göstərmək olar. Müştəri məmnnuniyyəti yüksək səviyyədə olan şirkətlər isə Paşa və Atəşgah sığortadır. İndi isə sığorta şirkətlərinin bazardakı mövqeyinə və rəqabət üstünlüklərini nəzər salaq (Rzayev, 2015).

Cədvəl 3. Sığorta şirkətlərinin bazardakı mövqeyi və rəqabət üstünlükləri.

Sığorta şirkətləri	Güclü tərəflər	Risqlər
--------------------	----------------	---------

Paşa sığorta	Bazarda lider olub, maliyyə gücü yüksəkdir.	Rəqabətin artması
Paşa Həyat	Həyat sığortasında lider olub, böyük aktivlərə malikdir.	Ödənişlərin artması
Atəşgah sığorta	Orta bazar payına və stabil müştəriyə sahibdir.	Ödəniş müddətinin uzunluğu
Xalq sığorta	Yenidən sığorta dəstəyinə və stabil ödənişlərə malikdir.	Rəqabətdə zəif mövqeyi
Meqa sığorta	Kiçik bazar payı	Kapitalın yetərsizliyi

Aparadığımız təhlillərdən aydındır ki, Paşa sığorta və Paşa Həyat bazarda lider şirkətlərdir və maliyyə dayanıqlığı yüksəkdir. Atəşgah sığorta və Xalq sığorta isə orta səviyyədə rəqabət aparırlar. Meqa sığorta və daha kiçik şirkətlər isə bazarda yer tutmağa çalışırlar. Onların maliyyə dayanıqlığı isə zəifdir (Sadıqov, 2019).

Nəticə

Ümumilikdə onu da qeyd edək ki, sığorta portfeli maliyyə portfelinin tərkib hissəsi sayılır. Hər şeydən öncə, sığorta portfelinin dayanıqlığının təmin edilməsi şirkətin fəaliyyətindən asılıdır. Bu fəaliyyətə əsasən son zamanlarda ölkəmizdə sığortanın nüfuz əmsali öyrənilməyə başlanılıb. Bu əmsal ümumilli məhsul nisbəti ilə müəyyən olunur. Əvvəllər ölkəmizdə bu əmsal aşağı olmuşdur. Bu iqtisadi və siyasi proseslərlə əlaqədar idi. Son zamanlar isə strateji proqramlarla əlaqədar bu əmsal artmışdır. Son illərdə də ölkəmizdə sığorta bazarı əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmişdir. Sığorta şirkətləri arasında ödənişləri və iddiaları təhlil etdikdə isə görə bilərik ki, avtomobil və tibbi sığort üzrə olan iddiaların sayı yüksəkdir. Ən çox ödəniş edən sığorta şirkətləri isə Paşa Sığorta və Paşa Həyat Sığortadır. Bəzi şirkətlər vardır ki, onlarda ödəniş gecikmələri müşahidə olunur. Bunlara isə kiçik sığorta şirkətlərini misal göstərmək olar. Müştəri məmnuniyyəti yüksək səviyyədə olan şirkətlər isə Paşa və Atəşgah sığortadır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. (2015–2024). *Sığorta bazarının illik hesabatları və statistik bülletenləri*.
2. Əliyev, Ə. Ə. (2019). *Sığorta işi*. Azərbaycan Universiteti Nəşriyyatı.
3. Əliyev, H. (2010). *Sığorta işinin əsasları*.
4. Hüseynov, A. İ. (Tarixsiz). *Sığorta şirkətlərində risklərin idarə olunması*. Qanun Nəşriyyatı.
5. Hüseynov, R. (2019). *Sığorta iqtisadiyyatı*.
6. Kərimova, Ş. R. (2018). *Sığorta bazarının formalaşması və onun iqtisadiyyatda rolu*. Elm və Təhsil.
7. Məmmədov, A. (Tarixsiz). *Sığorta iqtisadiyyatı və idarəetməsi*.
8. Məmmədov, R. O. (2022). *Sığorta və sığorta bazarları*. BDU Nəşriyyatı.
9. Mikayılova, T. M. (2020). *Sığorta xidmətlərinin inkişafı və struktur təhlili*. İqtisadiyyat Nəşriyyatı.
10. Rejda, G. E. (2014). *Principles of risk and management and insurance*.
11. Rzayev, F. (2015). *Azərbaycanın sığorta bazarında risklərin idarə olunması*.
12. Sadıqov, R. Ə. (2019). *Maliyyə bazarları və sığorta sistemləri*. Təhsil.

Daxil oldu: 11.02.2025

Qəbul edildi: 08.06.2025